

Én af de store fynboer: C. F. Tietgen

Af *Helge Sindal*

Tietgen om sig selv

Da man den 4. november 1882 holdt fest for C. F. Tietgen på Den kongelige Skydebane i anledning af hans 25 års jubilæum som direktør i Privatbanken, holdt festens genstand en lang takketale, hvor han ridse sine motiver op til at kaste sig ud i de mange erhvervsmæssige og nationale gøremål, som havde gjort hans navn frygtet blandt nogle og kendt blandt mange flere.

Hen imod slutningen af talen karakteriserer han kort sine egne mulige fortrin i en enkelt sætning. Han siger: »Hvis jeg her har nogen personlig Fortjeneste, er det vist kun den, at jeg har forstået min Tid og været i Overensstemmelse med den«.

Det er en ganske flot formulering, men det er nok også en meget træffende karakteristik, som i al sin korthed forklarer en masse ting.

Den fortæller om en person, der havde blik for tidens behov og søgte mulighederne for at imødekomme dem.

Siden Napoleons-krigenes uheldige udfald for Danmark – for det er jo altid uheldigt for et lille land at holde med den tabende part – siden Statsbankerotten i 1813 og siden de deraf følgende nødår havde Danmark haft et udviklingsmæssigt efterslæb. Det gik med stor styrke op for Tietgen, da han som ungt menneske kom til Manchester og oplevede de erhvervsmæssige omstændigheder dér. Han sammenlignede med det, han var rejst fra i Danmark, og da han i 1854–55 valgte at slå sig ned i København og for alvor så, hvor lidt der var sket i mellemtiden, var han med det samme utålmodig efter at sætte ting i sving. Chancen – den nødvendige platform – bød sig til et par år senere, da han uventet blev udpeget til direktør i den nye Privatbank.

Eftertidens syn

Men Tietgens ord om sig selv – om at forstå sin tid og være i overensstemmelse med den – kan også være med til at forklare de ændringer, som vurderingen af hans indsats efterhånden undergik – delvis i de senere år af hans levetid og navnlig i løbet af de seneste årtier.

Tietgens erhvervsmæssige bedrifter indledtes og tog fart i en typisk Gründerperiode, hvor der i et tilbagestående land som Danmark var nok at tage fat på. De toneangivende kredse gik ind for fri handel og fri næring, og der gennemførtes skelsættende lovgivning for at fjerne mange af fortidens privilegier og særrettigheder, der havde været medvirkende til at bremse udviklingen. Interessen samlede sig ikke så meget om at sætte grænser som om at åbne muligheder. Det var først senere, da man havde fået øjnene op for nogle af de vildskud, som manglende erfaring eller manglende moral kunne medføre på spekulationens overdrev, at man begyndte at indse nødvendigheden af en restriktiv lovgivning på en række områder. Det var jo nemlig først senere, det gik op for de ledende i samfundet – både herhjemme og i andre lande – at laissez-faire-politikken rummer det indbyggede paradoks, at hvis man ikke griber ind for at beskytte friheden, så vil konkurrencen på junglelovens præmisser af sig selv indskrænke og til sidst måske helt ophæve friheden for det store flertal.

På det tidspunkt havde der allerede været mange satiriske og kritiske indlæg om Tietgen i både vittighedsblade og aviser, og han optrådte også i skønlitteraturen. Læser man Herman Bangs »Stuk« fra 1887, vil man næppe have svært ved at genkende Tietgens træk i det skarpe portræt af konferensråd Hein, direktør i Centralbanken.

Ved afslutningen af Tietgens livsbane forstummede kritikken. Selv Herman Bangs nekrolog i »Politiken« 23. oktober 1901 er særdeles rosende, og mange af de bøger, der blev skrevet om Tietgen i de følgende år, er rosende indtil det kvalmende. Det er først med Ole Langes bøger for få år siden, at der er blevet gjort op med de kønne historier og mange af myterne. Lange har haft adgang til hidtil ukendte kilder – først og fremmest i Tietgens egne efterladte papirer og i Store Nordiske's arkiver – og fremmaner et helt andet billede af Tietgen som en arrogant og temmelig dumdrstig erhvervsmand af en kaliber, som bagmandspolitiet nok ville have interesseret sig svært for, hvis han havde levet i dag. – Det er uden videre klart, at Langes fremstillinger hører hjemme i vor tid, hvor både politikere og almindelige mennesker har et mere følsomt forhold til de mere dulgte sider af erhvervslivets aktiviteter, men det skal i samme åndedrag tilføjes, at der er tale om et sobert efterforskningsarbejde. Taget for sig giver Langes værker ikke et fuldstændigt billede af Tietgen, men de følger væsentlige sider til den hidtil gængse opfattelse af personen.

Naturligvis kan man heller ikke i løbet af en enkelt artikel give et fuldstændigt billede af C. F. Tietgen. Der er allerede i løbet af de seneste mere end hundrede år skrevet mange tusinde sider om ham, og mange flere vil givetvis følge. Vi må nøjes med et summarisk indtryk,

med spredte glimt og karakteristiske træk – og så håbe på, at de måske kan give én og anden mod på at trænge dybere ind i stoffet på egen hånd.

Slægt, fødsel og barndom i Odense

Det må være særdeles rimeligt her at ofre lidt tid på Tietgens relationer til Odense. Lad os først kort rette blikket mod begyndelsen. Den foregik i Odense den 19. marts 1829. Den dag fødtes Carl Frederik Tietgen, til daglig kaldet Frits, i ejendommen Pogestræde 1. Hverken huset eller gaden findes længere, men en mindeplade i muren på »Magasin« angiver husets omtrentlige beliggenhed.

Tietgen hævdede altid selv, at gaden også bar navnet Skt. Knuds Kirkestræde, og at han derfor var født i samme gade som H. C. Andersen. Påstanden refererer til en gammel Odense-tradition, men er ikke korrekt. Derimod boede H. C. Andersens bedsteforældre rigtig nok i Skt. Knuds Kirkestræde, og Hans Christian kom der ofte, men han og Tietgen mødtes først mange år senere og det på andre steder. Der var jo nu engang 24 år imellem dem.

Første gang, de to overhovedet talte sammen, var på færgen mellem Calais og Dover, hvor Tietgen lagde mærke til, at H. C. Andersen sad og var forskrækkelig søsyg. Han gik hen for at trøste ham, og noterer sig senere, at den store digter selv i sin elendighed var utrolig forfængelig. – Det var de nu nok begge to. I begges erindringer og optegnelser svigter hukommelsen af og til, når det gælder mere ydmyge omstændigheder. Til gengæld husker begge at nævne hver sin familietradition for, at man har adelige aner.

C. F. Tietgen var fjerde generations-indvandrer i kongeriget Danmark. Hans oldefar, holsteneren Peter Ulrich Tietgen blev i 1700-tallet hentet til Fyn af grev Adam Gottlob Moltke, der gjorde ham til forvalter på Rygaard. Tietgens far, Johann Friedrich Tietgen, blev født 1798 og kom efter skolen i snedkerlære. Han nedsatte sig tidligt som selvstændig og blev i 1826 gift med sin første hustru, C. F. Tietgens mor Barbara Kirstine, født i 1801 som datter af hvedebrødsbager Wulff i Vestergade. Hun blev som ganske lille forældreløs og voksede op hos slægtninge i Christiansfeld, hvorefter hun som voksen vendte tilbage til Odense, hvor hun mødte Tietgens far.

I ægteskabet fødtes i løbet af 14 år 10 børn, hvoraf 6 var dødfødte eller døde som spæde. Kun C. F. Tietgen og tre søstre nåede at blive voksne.

I 1840 overtog faren ved siden af sin snedkerforretning forpagtningen af Odense adelige Klub, der netop var flyttet til nye lokaler i Over-

Pogestræde, ca. 1850. (Maleri, Møntergården). Huset til højre (med gadelygte) er Tietgens fødested.

gade. Tietgens mor blev i den anledning sendt til kogeundervisning på Slottet. Udslidt af arbejde og de mange børnefødsler døde hun imidlertid allerede året efter, 1841, da hun var 40 år gammel og C. F. Tietgen var 12.

Faren giftede sig derefter med Johanne Marie Bardram, der døde i 1852. Selv døde han i 1868. Han var meget aktiv i byens liv og blev uden at høre til de rige regnet for at være en af byens betydningsfulde borgere. Det kan således nævnes, at han i perioder var formand for det selskab, der oprettede og drev Odense tekniske Skole.

Skolegang, karakterudvikling og »forretninger«

C. F. Tietgen – lille Frits – var som familiens eneste søn blevet sat i Odense Realskole. Det var efter tidens forhold en fortrinlig skole, der virkelig gav eleverne en omfattende uddannelse. Det kan nævnes til belysning af skolens virke, at man i reglen modtog eleverne i 5–6 års alderen. De første 6 klasser skulle normalt være gennemgået, når eleverne var 13 år og altså nærmede sig konfirmationen. Allerede i 2. klasse begyndte man med undervisning i tysk, i 3. klasse med fransk, men dog først i 6. klasse med engelsk. Fra 2. klasse lærte man at danse, fra 5. klasse at fægte, og desuden havde man et fag som handelsregning fra 6. klasse.

Pogestræde, set fra Klampenborg, ca. 1890. På huset, hvor Tietgen fødtes, hang på det tidspunkt et lavsskilt, og det skyldtes, at byens håndværkerlaug her havde deres svendeherberg.

Som dreng har Tietgen nok mindet om enhver anden opvakt, rimelig velbegavet dreng fra almindelig gode kår. Han klarede sig godt i skolen og kunne regelmæssigt hæve lektiepenge for dét hos faren. Hans samtidige beskriver ham som en spilopmager, der gik op i at opføre fantasifulde skuespil og kunne finde på mange gale streger. Én gang kom han ridende ind i skoleklassen på en stor hund. Det vakte jubel blandt kammeraterne, men kom til at koste ham en uges eftersiddning. Flere beskriver ham som en vigtigper, der allerede som dreng var sig sin overlegenhed bevidst.

På senere tiders officielle malerier og fotografier ser vi først og fremmest den tilknappe forretningsmand, den vurderende betragter på lur eller på spring. Man skal dog ikke af den grund tro, at det tilknappe altid havde overhånd. Også som voksen, ja langt op i årene kunne Tietgen – i hvert fald når de officielle pligter var overstået – være en spøgefugl og et afslappet selskabsmenneske. Både i forretningslivet og privat elskede han at sætte tingene på plads med en kort, skarp replik, der ikke overlod meget til gætterier.

Som et eksempel på en situation, hvor Tietgen med ét hug satte tingene på plads, kan nævnes historien om en gang, hvor han deltog i en

middag med nogle søofficerer. Efter middagen opfordrede man for underholdningens skyld en underofficer til at danse en reel sammen med en matros. Han afslog, idet han anførte, at det var under hans værdighed at danse med en simpel matros. Så rejste Tietgen sig, lagde kjolejakken og gik ud på gulvet og dansede den reel med matrosen. – Det var ikke, fordi Tietgen ikke selv havde fine fornemmelser. Men hvis andre havde dem ubeføjet, reagerede han prompte.

Når Tietgen selv skulle fortælle om sine barndomsår i Odense, var der to ting, der dominerede billedet: den ene var hans erindringer om moren og hendes alt for tidlige død, og den anden var hans første forretningsmæssige bedrifter, som blev udført allerede i drengeårene – med vekslende held.

Han følte sig især knyttet til moren. Det var næppe, fordi faren var en dårlig eller streng far, men snarere, fordi han var optaget af så mange udadvendte gøremål. Senere, da faren var gift påny – hvad Tietgen ikke brød sig meget om – kan vi se af hans breve til faren, at der herskede en god og kærlig tone imellem dem.

Men moren stod ham meget nær. I det sidste år, hun levede, og hvor hun som nævnt gik i kogeskole på Slottet, hentede den 11–12-årige dreng hende hver dag og stod tit udenfor og ventede. Han siger selv, at »denne Afhentning dannede Lyspunktet i min Tilværelse«. Det er klart, at hendes død var ham en meget stor sorg.

Om sine første forsøg som forretningsmand fortæller Tietgen ikke uden lune selv i »Af en gammel Kjøbmands Erindringer«. Han begyndte som dreng med at holde silkeorme, fordi han havde læst og hørt om silkeavlens økonomiske muligheder. Han havde sine orme overalt i hjemmets vindueskarme og havde travlt med at skaffe morbærblade til dem, men silke kom der nu aldrig ud af det. Tietgen noterer uden skam: »Heller ikke blev det til noget med Silkeavlens andre Steder her i Landet«.

Da han var 10 år gammel, tjente han derimod sine første rigtige penge som inkassator. Han skulle gå rundt for sin far og opkræve penge hos en kreds af personer, der alle sammen skulle betale 9 mark og nogle skilling, men de fleste betalte rundt med 10 mark, og så kunne Frits beholde differencen. Som han siger: »Det var mig til megen Glæde, endskønt det hele kun blev til et Par Mark«.

Inden drengen Frits var blevet konfirmeret, havde han også tjent penge ved at oversætte opslag hos toldvæsenet fra dansk til engelsk. Selv om realskolen først begyndte med engelsk i 6. klasse, var Frits rimelig god til sproget som 13–14-årig, fordi han altid øvede sig og bl.a. underholdt sig med kaptajnerne på de engelske skibe, der lagde til i Odense havn.

Læretid

Tietgen blev konfirmeret den 23. april 1843 og blev derefter sat i lære hos manufakturhandler Chr. Jürgensen i Overgade. Her havde han allerede som dreng hjulpet til i forretningen. I Marius Vibæks bog »Den unge Tietgen«, som er en uvurderlig kilde for enhver, der beskæftiger sig med Tietgen, er lærekontraktens ordlyd gengivet. Der står bl.a.:

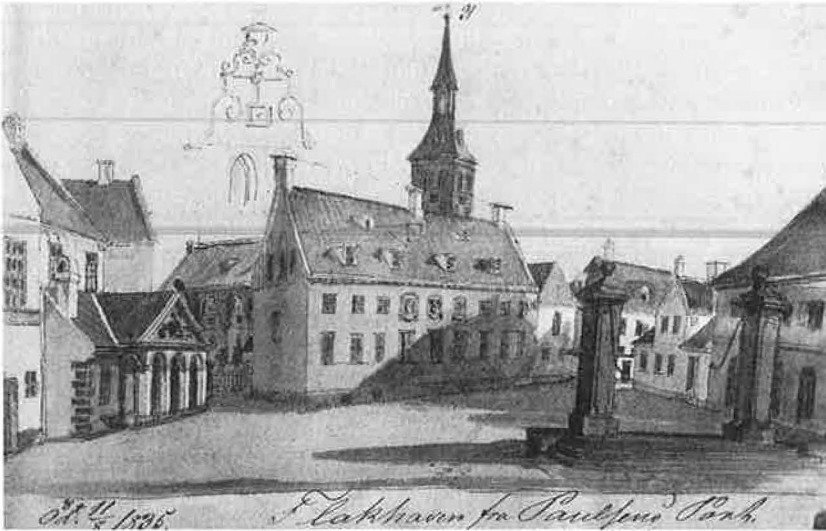
»Jeg Chr. Jürgensen antager herved drengen C. F. Tietgen som lærling i handelsfaget på følgende vilkår:

1. Læretiden ansættes til fem år.
2. I den tid, drengen står i lære, nyder han i mit hus fri kost og logi, hvorimod hans far i læreårene holder ham med klæder, linned, fodtøj og vask; dog vil jeg, når drengens flid og opførsel svarer til min forventning, ved given lejlighed ej forglemme ham, hvad assistance af klæder etc. angår, ligesom jeg og efter fuldendt læretid leverer ham en anstændig svendeklædning.
3. Sålænge drengen står i lære, må han uden min eller den eller de ham foresattes tilladelse ej forlade mit hus og ingenlunde holde omgang med sådanne mennesker, der kan indvirke ufordelagtigt på hans moralitet; thi en ubetinget redelighed, troskab og omsorg for min interesse må stedse på det strengeste iagttages af lærlingen, og hvorfor hans far i enhver henseende må indestå.
4. Derimod forpligter jeg mig til at gøre lærlingen bekendt med alt, hvad der henhører under benævnelsen af manufakturhandelen, ligesom også varekalkulationen, bogføring, brevskrivning og vekselforretningen m.m. skal blive ham lært, så at han efter udstået lære kan fremstille sig som en brugbar handelsbetjent.«

Og forneden følger farens accept:

»Jeg F. Tietgen indgår i alle måder på de her med hensyn til min søns ansættelse i handelslære fremsatte betingelser, ligesom jeg i enhver henseende indestår for drengens troskab og gode opførsel.«

Der er det pudsige ved kontrakten, at den først er registreret lavet i december 1844. På det tidspunkt havde Tietgen allerede været lærling i 1 år, og – hvad mere er – hans læremester, der er medunderskriver, havde været død i 1 måned! Oldermændene har da også i lavsprotokollen gjort en undskyldende bemærkning om dette, der havde sin årsag i Jürgensens sygdom og senere død. Det var nok derfor, at Tietgen slap for at få sin læretid forlænget på trods af mesters forsømmelighed. El-

Beldenaks gård på Flakshaven, hvor Odense Realskole havde til huse. Tegning af adjunkt J. H. T. Hanck fra 1835 – omtrent det tidspunkt, hvor Tietgen blev sat i Odense Realskole.

lers har det vel været, fordi nævnte oldermand var svigerfar til Jürgen- sen; det er svært at vide i dag!

I læretiden måtte Tietgen som lærlinge i andre forretninger møde som den første om morgenen for at feje og om vinteren tømme vinduerne op. Han var samtidig den sidste, der kunne gå om aftenen efter endt oprydning. Og så kunne han endda ikke gå til køjs, for han havde yderligere til opgave at afvente mesters hjemkomst fra klubben. Han skulle nemlig hjælpe mester af tøjet, fordi han var for svær til at klare det selv. Iøvrigt var hverken butik eller værelse opvarmet, og Tietgen fortæller selv, at han fik mærker af frosten i øreflipperne.

I løbet af Tietgens læretid blev der – i 1845 – udstedt forordning om, at butikkerne skulle holdes lukket om søndagen fra 9 til 4. Det var et stort fremskridt for de ansatte. Tietgen blev så glad, at han skrev et digt om det. Det eksisterer kun gennem mundtlig overlevering og skal ikke gengives her.

Som nævnt døde Tietgens læremester i 1844, og det viste sig, at forretningen var insolvent. Der blev nedsat et tremandsudvalg til at bestyre boet i de næste 3 år. I 1847 blev forretningen så overtaget af Adolf Boesen, der senere blev en fremtrædende mand i byen og bl.a. var med til at oprette den første egentlige handelsskole i Odense – og i Danmark – i 1863. Disse omvæltninger betød nok forvirrede læreforhold

for Tietgen, men hans faste holdepunkt i hele læretiden blev forretningens bogholder George Colding. Han havde haft en både eventyrlig og omtumlet livsskæbne og sad i små kår, men Tietgen siger selv, at Colding er den, som han har lært mest af.

Efter endt læretid ville Tietgen gerne til udlandet, og efter nogle forgæves ansøgninger lykkedes det ham at få ansættelse hos Hald & Rahr i Manchester. Ved juletid 1848 var han klar til at tage af sted. Ganske vist prøvede firmaet i sidste øjeblik at udsætte tiltrædelsen, men nu havde Tietgen travlt. Der ville i løbet af kort tid blive indført almindelig værnepligt, og Tietgen mente ikke, at han havde tid til at stå dét igennem først. Han var parat til om fornødent at give afkald på nogle måneders løn og rejste derfor af sted den 31. januar 1849 – 14 dage før den almindelige værnepligt blev indført.

England – den unge mand bliver voksen

I Manchester gjorde Tietgen sig hurtigt fordelagtigt bemærket i firmaet som en dygtig og vidende ung mand. Han, der vel først og fremmest var kommet for at lære, blev tidligt en betroet medarbejder. Allerede året efter sin ankomst overtog han rejseforretningerne i Skandinavien. Det blev noget af en ilddåb. På grund af forskellige omstændigheder var de fleste af firmaets varer blevet leveret for sent eller slet ikke nået frem, og overalt, hvor Tietgen kom frem, var køberne utilfredse. Redningen lå i, at man samtidig havde stærke ønsker om at frigøre sig fra Hamburg, og derfor lykkedes det trods alt Tietgen at oparbejde et blomstrende salg i Danmark, mens Sverige og Norge valgte at holde sig til andre handelshuse.

Skal man dømme efter Tietgens dagbøger, var den første tid i Manchester i øvrigt præget af fornøjelser. Kortspil, baller og muntre gilder optager megen tid.

Vendepunktet indtræder ved nytårstid 1850, hvor den 20-årige Tietgen nedskriver sine nytårsforsætter, og hvor man ligefrem kan se, at tonen i de daglige notater derefter drejer over i en alvorlig og målbevidst retning. I dagbogen skriver han nytårsaften og -morgen bl.a. følgende:

»Der er adskillige uvaner, jeg gerne ville aflægge, og jeg vil gøre mig følgende til princip:

1. Aldrig bryde mit ord enten det så er i småting eller i sager af vigtighed.
2. Så vidt muligt og i ugen bestandig at gå til sengs førend kl. 12 og som følge deraf også stå op om morgenen ej senere end kl. 9.

3. At læse færre romaner og flere bøger af nyttigt eller videnskabeligt indhold, og så ofte jeg læser, så vidt muligt nedskrive de ubekendte ord og næste morgen repetere samme. Ligeledes begynde at studere lidt fransk igen, og når jeg har fået det opfrisket, tage timer deri.
4. Sidde så meget hjemme som muligt og i den tid, jeg er hjemme, være meget flittig.
5. Ikke blive hidsig, undgå svir og hasardspil og i sidste aldrig bortspille mere end 5 sh. ad gangen.«

Trods travlheden havde Tietgen alle mulige planer, også om etablering ude i den store verden. Han var tæt på at slå sig ned i Ægypten, da der skete noget, som bandt ham til Danmark: Han forlovede sig med en slægtning, Laura Jørgensen fra Tiselholt, hvis far stod ham nær. Ham havde han stadig mere omgang med efter morens død og farens nye ægteskab.

Laura Jørgensen var 19 og Tietgen 26, da de giftede sig den 8. august 1855 og i første omgang slog sig ned i Frederiksberg Allé.

Tietgen havde allerede de sidste par år tilbragt det meste af tiden i København. Han havde længe syntes om Laura og ofte besøgt Tiselholt, men det fremgår af hans breve og optegnelser, at der også var mange andre, han godt kunne lide, og at han i det hele taget havde let ved at blive indtaget i det smukke køn. Laura havde en jævnaldrende søster, og en tid lang sværmede han for dem begge. Det fremgår af Lauras venindekorrespondance, at han var på tale som et frieremne, men også, at han gik under navnet »Frits Vigtighed«.

Forlovelse og giftermål førte til beslutningen om at etablere sig som selvstændig grosserer i København med to opgaver: dels at repræsentere Hald & Rahr og dels selv at oparbejde en eksport af danske varer. Derfor kom firmaet til at hedde C. F. Tietgen og Co. Det begyndte på Amagertorv 10 på 1. sal, men flyttede to år senere – i 1857 – til Gl. Torv 37, 1. sal, der siden skiftede adressebetegnelse til Frederiksberggade 2.

Her drev den unge grosserer altså forretning, da stifterne af Privatbanken fik øje på ham.

Privatbanken

Eftertiden har hæftet sig meget ved, at Tietgen i en alder af kun 28 år blev udpeget som den ene af den nye banks ledere. Hertil må dog bemærkes, at det var en kreds af yngre forretningsfolk, der udgjorde stifterne. De fleste andre direktøremner – også den værste konkurrent,

Moritz Levy, der senere blev direktør for Nationalbanken – var omtrent jævnaldrende med Tietgen.

Yderligere havde Tietgen et års tid forinden gjort sig fordelagtigt bemærket i forbindelse med en konkurssag. Det drejede sig om en af Hald & Rahr's gamle kunder, tøjfabrikant I. Salomonsen, der havde oparbejdet et af landets største bomuldsvæverier. Da firmaet gik ned i slutningen af 1855, så Tietgen en oplagt chance for at markere sig selv. Med den begrundelse, at Hald & Rahr var en af Salomonsens største kreditorer, stillede Tietgen krav om at blive udpeget som en af boets kommissionærer – uagtet han alene repræsenterede Hald & Rahr som sælger, og det var en anden, der var firmaets repræsentant i pengesager.

Aktionen lykkedes, og det unge menneske kom derved tæt ind på livet af førende medlemmer af den københavnske handelsstand og fik lejlighed til over for dem at demonstrere sin hurtige og sikre dømmekraft.

Anføreren for Privatbankens stiftere var den unge etatsråd Broberg. Fra foråret 1857 er bevaret hans seddel med listen over direktøremner til den nye bank. Der står en række mere eller mindre kendte navne under hinanden, og så står der ude i siden som en senere tilføjelse: »Tietgen NB!«.

Stifterne havde en tid lang interesseret sig mere for andre muligheder, og deres overvejelser blev livligt kommenteret i dagspressen. »Dagbladet« holdt til det sidste på, at man burde vælge Moritz Levy, men det blev Tietgen, der gik af med sejren. Pr. 1. juni 1857 blev han udnævnt til direktør for den nye bank, der i øvrigt påbegyndte sin virksomhed på Amagertorv i København den 2. november samme år.

Tietgen glemte ikke »Dagbladet«s indstilling og brød sig i det hele taget ikke om avisen, som han i sine erindringer omtaler som »et specielt jødeorgan«. Bladet omtalte i de følgende år særdeles ofte Tietgens økonomiske aktiviteter i skarpt kritiserende vendinger. 11 år senere – i 1868 syslede han endog med planer om at påføre bladet øget konkurrence og investerede 10.000 rdl. i »Dagens Nyheder«, der bl.a. beskæftigede en ungdomsven, Vilhelm Rasmussen. Det blev imidlertid ingen succes, og i 1880'erne blev begge blade overtaget af presse-magnaten Ferslew. Tietgen var skuffet over Vilhelm Rasmussens indsats og bemærker køligt om ham: »Han gled længere ned ad bakke, indtil han endte som socialistisk forfatter og ægtede baronesse Liljekrantz«.

Umiddelbart efter Privatbankens oprettelse truede en økonomisk krise i Hamborg med at brede sig til Danmark, der jo i finansiel henseende stadig var utrolig afhængig af det nordtyske metropol. Det var

Carl Frederik Tietgen (1829–1901). Billederne stammer formentlig fra 1860'erne og 1890'erne.

denne afhængighed, som flere og flere danske erhvervsfolk prøvede at gøre sig fri af, og som i de kommende år var drivkraften bag mange selskabs- og bankstiftelser. Tietgen kom til at spille en central rolle i en vellykket dansk indsats for at afværge krisen og befæstede dermed yderligere sin position som en af den kommende udviklings foregangsmænd.

Tietgen's betydning

Ole Lange påpeger med præcision, at Tietgens indsats og betydning i de kommende årtier ligger på tre felter, som altid har været nøgleområder med hensyn til økonomisk vækst.

For det første udbygningen af kommunikationssystemerne. Her stod Tietgen bag eller deltog i oprettelsen af Sporvejselskabet, DFDS, telegrafelskaberne – først og fremmest Store Nordiske –, KTAS samt anlæg af jernbaner og af Esbjerg havn.

For det andet fremme af ny teknologi og ny viden. Her bør påny nævnes telegrafelskaberne og KTAS og desuden B & W, Kryolitselskabet, Sukkerfabrikkerne, Cikoriefabrikkerne og Tuborg.

For det tredje nye organisationsformer i erhvervslivet og i denne sammenhæng øget koncentration i færre, større enheder med aktieselskabet som den helt overvejende organisationstype. Mange af Tietgens foretagender hedder netop »De forenede« eller »De danske«; det gælder f.eks. både dampskibsselskaber, sukkerfabrikker, spritfabrikker og cikoriefabrikker.

Tietgen siger selv på et senere tidspunkt, at den enorme indsats, man roser ham for, ikke havde kunnet lade sig realisere som en enkelt mands værk. Han samarbejdede livet igennem med mange andre forretnings- og bankfolk. Det kan ikke undre, at han naturligvis også undervejs fik mægtige modstandere og fjender, det være sig konkurrenter eller misundere. Efter nogle år var hans position imidlertid så solid, at han også opnåede nære forbindelser til både regering og kongehus, og han benyttede disse forbindelser til at fremme sine egne planer og interesser.

Dristige forehavender

Både hans samtid og eftertiden har betragtet dannelsen af Store Nordiske Telegrafskab i 1869 som hans største bedrift. Det var da også ganske særlig i forbindelse med dette selskabs indsats ude i verden, især i Kina, at det var nødvendigt at gribe til fremgangsmåder, der – når de blev kendt – ikke kunne undgå at medføre kritik. Det gjaldt dels udnyttelsen af de politiske og royale forbindelser og dels den risiko, som Privatbanken blev trukket med ind i som følge af de meget store økonomiske engagementer. Det vil føre for vidt her at give en detaljeret beskrivelse, men jeg vil gerne henvise interesserede til Ole Langes bog »Finansmænd, stråmænd og mandariner«, der rummer en veldokumenteret og ind i mellem særdeles spændende beretning om forløbet.

Kort kan det nævnes, at de kongelige forbindelser blev benyttet til at skaffe den fornødne telegrafkoncession i Rusland. Det var kammerherre Sick, der udvirkede, at kongefamilien gennem prinsesse Dagmar, der var gift med den russiske tronfølger, løste denne opgave.

Senere lykkedes det ved kongens og den danske regerings velvilje at få krigsminister Raasløff sendt til Kina for at virke for Tietgens telegrafplaner – mod passende vederlag.

Ved stiftelsen af det store telegrafskab udbød man på én gang hele aktiekapitalen på £ 600.000. Der var i en periode undertegning, så Tietgen selv og hans partnere samt Privatbanken måtte gå ind og tegne aktier for en betydelig sum; – formentlig omkring 1/4 af aktiekapitalen. Både Tietgen selv og adskillige af bankrådets medlemmer

havde her en dobbeltstilling, fordi man også havde sæde i det nye selskabs bestyrelse – Tietgen selv som formand –, men det skal naturligvis tilføjes, at der ikke på det tidspunkt eksisterede nogen lovgivning, som forbød dette.

I 1871–72 fremkaldte Tietgen en hausse i telegrafaktier for at fremme yderligere fusioner og for at skaffe kapital. Han spillede her rutineret på mediernes omtale. Det var stort set kun Dagbladet, der var kritisk. Tilsyneladende havde bladet i flere tilfælde sine oplysninger direkte fra nationalbankdirektøren, Moritz Levy.

Spekulationen medførte naturligvis ruin for nogle, bl.a. grosserer Svend Petersen, som var kunde i Privatbanken og som følge af generelle økonomiske vanskeligheder løbende havde belånt sine aktieposter. Tietgen og Privatbanken så sig nødsaget til at forsøge på at holde ham oppe. Det lykkedes ikke, og Tietgen overdrog kort tid efter et betydeligt beløb af sin personlige formue til banken – i erkendelse af sit personlige ansvar for sagens uheldige udfald.

I slutningen af 1870'erne rummer dagspressen – især Dagbladet – gentagen og nærgående kritik af bankens »sminkede« regnskaber, der tillod udbetaling af udbytte til aktionærerne på trods af store tab. Det ser ud til, at tabets omfang – for så vidt det lader sig dokumentere ud fra de tilgængelige kilder – androg 3,7 mio. kr. Affærerne førte reelt til, at banken mistede sin hidtil ubestridte førerposition i den danske pengeverden, hvor både Landmandsbanken og Handelsbanken i mellemtiden var dukket op som konkurrenter i henholdsvis 1871 og 1873.

Tietgen's egen vurdering

I talen ved 25-års jubilæet i 1882 giver Tietgen selv en rimelig kortfattet gennemgang af sit virke indtil da. Den giver os dermed også et indtryk af, hvad han selv fandt anledning til at fremhæve.

Han indleder med at nævne, at posten som bankdirektør skabte forbindelser til de fleste af de ledende mænd, og at han dermed opnåede mulighed for at sætte skub i bygningen af den første jernbane i Jylland. Det var tværbanen, som han bemærker, at han stadig betragter som den vigtigste jyske bane.

Det Kjøbenhavnske Sporvejselskab af 1866 nævner Tietgen, fordi det var det første aktieselskab, han var med i, men han tilføjer dog, at sporvejen også var den første i Europa og derved blev forbillede for mange andre.

DFDS fra 1866 blev til ved en sammenlægning af 4 mindre selskaber. Det voksede hurtigt i de følgende år og kom til at stå for næsten alle betydende ruter. Tietgen udtaler derfor med sindsro, at DFDS har

været en mægtig løftestang til udviklingen af Danmarks ind- og udførsel.

1869 kommer så som tidligere nævnt Store Nordiske Telegrafskab.

1871–72 gør DFDS's vækst det naturligt at tage initiativet til anlægget på Refshaleøen og oprettelsen af A/S B & W. Ønsket om at sikre værftets løbende beskæftigelse fører til overtagelsen af Svitzers Bjergningsentreprise, som samtidig udvides.

I de følgende år følger bl.a. sukkerfabrikkerne og spritfabrikkerne. Tietgen siger selv, at motiverne til at gå med i oprettelsen af De danske Sukkerfabrikker dels var, at opgaven var for stor for en enkelt person, og dels at han opfattede indførelsen af sukkerroeavl som en væsentlig forudsætning for landbrugets udvikling. Om spritfabrikkerne hedder det derimod, at motivet var ønsket om at skabe eksportmuligheder overfor de lande, hvorfra den danske import var meget stor, først og fremmest i det sydlige Europa.

Det Kjøbenhavnske Byggeselskab kom til at stå for opførelsen af Hotel d'Angleterre og et betydeligt antal lejligheder i et kvarter, der hidtil havde ligget hen som udpræget slum med uhumske, saneringsmodne boliger.

Naturligvis blev Tietgen ofte beskyldt for at være spekulant. Han mente selv, at ledetråden i hans arbejde var ønsket om at gavne fædrelandet, og han langede selv ud efter dem, *han* betragtede som spekulanter. Et sted siger han f.eks.: »De ærede Medborgere faae ikke den rette Interesse for de Foretagender, som ikke stille et snarligt Udbytte i Udsigt«.

Kom Tietgen i sit erhvervsmæssige virke ofte ud for storme, slagsmål og kriser, så kunne han til gengæld finde fred i privatlivet, hvor han og Laura levede i et lykkeligt, harmonisk ægteskab. De flyttede flere gange og boede undervejs bl.a. i Nørregade 29 og i Kronprinsessegade 30, som var deres sidste bolig. Ved siden af havde de godset Strødam som sommerbolig. De fik ingen børn, og da de var ganske formuende, var det naturligt, at de ved forskellige lejligheder optrådte som mæcener.

Den troende Tietgen

De var begge to meget kirkeligt interesserede og var udprægede grundtvigianere. Den regelmæssige kirkegang foregik sjældent i sognekirken, da Tietgen foretrak en bestemt forkynder, pastor Rørdam, som han i årenes løb kom til at stå på en særdeles fortrolig fod med. Tietgen omgikkes også Grundtvig selv; f.eks. var Grundtvig til mid-

dag hos Tietgen så sent som 14 dage før sin død i 1872 – som næsten 89-årig.

Tietgens største økonomiske indsats i kirkelig sammenhæng blev opførelsen af Marmorkirken eller Frederikskirken. Den var blevet påbegyndt af Frederik V i 1749, men opførelsen blev standset under Struensee, og siden havde den ligget hen som ruin.

Det var Estrup, der først henledte Tietgens opmærksomhed på, at der her var tale om en opgave, som han kunne og måske burde tage sig på. Efter nogen tids overvejelse endte det med, at Tietgen i 1874 købte ruinen for 200.000 kr. og bekostede kirkens færdiggørelse. Salget af kirkeruinen førte i øvrigt til en rigsretssag mod de implicerede ministre, idet oppositionen mente, at prisen var alt for lav. Ministrene blev dog frikendt.

Tietgen havde tænkt sig, at kirken skulle være en grundtvigsk katedral, men var naturligvis nødt til at holde sig nogenlunde til det påbegyndte anlæg. I stedet betingede Tietgen sig så, at han måtte udpege præsten, og hans valg faldt på en særdeles grundtvigsk præst, nemlig pastor Monrad fra Vartov. Kirken blev indviet i august 1894 af Tietgen selv. Det var der nok kirkefolk, der knurrede over, men Tietgen var urokkelig på det punkt; det var jo ham, der havde betalt huset.

En anden indsats med relation til kirkelige cirkler – endda her i Odense – var måske lidt mere særpræget. Den bestod i at udvirke, at ligene af Christian II's dronning Elisabeth og hendes søn prins Hans blev overført fra St. Pierre-kirken i Gent til Skt. Knuds kirke i Odense, hvor Christian II, hans bror Frants og hans forældre kong Hans og dronning Christine i forvejen var gravsat. Det lykkedes at formidle flytningen ved hjælp af et beløb til sognets fattige i Gent. Tietgen peger selv på, at det nok gik så let, fordi dronning Elisabeth jo var gået over til den evangelisk-lutherske tro og dermed var en kætterske, som katolikkerne ikke havde noget imod at sælge til Danmark.

Tietgen fortæller videre, at »Odensianerne« derefter havde fået blod på tanden og også ville have liget af Knud den Hellige's søn Karl den Danske, greve af Flandern. Det var ham, der efter at have sagt nej tak til både kongetronen i Jerusalem og den tyske kejsertrone led samme skæbne som sin far: at blive slået ihjel i en kirke, og som derefter – det var i 1127 – var blevet begravet i Brügge. Tietgen gjorde dog de ivrige Odense-borgere særdeles klart, at de godt kunne slå *den idé* ud af hovedet. Karl var nemlig ikke blot en god katolik og havde deltaget i et korstog, men han var oven i købet blevet kanoniseret af pave Honorius, og der var derfor ingen som helst grund til at antage, at katolikkerne ville være parat til at sælge ham også.

Viggo Jarls statue af C. F. Tietgen, fotograferet mens den endnu stod i Kongens Have ud mod Jernbanegade. Midler til rejsning af mindesmerket indsamledes af »Komité for Erhvervelse af Statue af Geheimeraad Tietgen«, og afsløringen fandt sted den 15. oktober 1908.

Hæder i fødebyen

De gode Odense-folk hædrede naturligvis også ved forskellige lejligheder deres berømte bysbarn. I 1884 blev han udnævnt til æresmedlem i Odense Handelsforening og fik i den anledning en storslået modtagelse i fødebyen. Efter hans død rejste man i 1908 Viggo Jarls statue af ham i Kongens Have. Den er siden flyttet til Tietgenskolens afdeling på Elmelundsvej.

Langt senere hædrede Odense nemlig Tietgen påny ved at opkalde såvel to gader som sin handelsskole efter ham.

For handelsskolens vedkommende var der tale om et kompromis. Skolen blev til ved en sammenlægning af tre små private handelsskoler. Da det for at fremme sammenlægningen viste sig nødvendigt at finde på et fjerde og helt nyt navn til den nye, fusionerede skole, foreslog nu afdøde direktør Steffen Holmblad navnet »Tietgenskolen«. Efter nogen tøven vandt forslaget genklang, især fordi nu afdøde konsul Hans Muus støttede det, og derfor har handelsskolen i Odense siden 1954 heddet Tietgenskolen.

Danmarks repræsentant

Med årene blev Tietgen en kendt person også uden for landets grænser. Han var efterhånden avanceret til gehejmekonferensråd og blev også ved nogle lejligheder benyttet som Danmarks repræsentant i officielle sendelser. Således deltog han i arbejderkonferencen i Berlin i 1890. Den foregik et par dage efter, at Bismarck havde indgivet sin demissionsbegæring på grund af uoverensstemmelserne med kejser Wilhelm II, og Tietgen fortæller i sine optegnelser om konferencen levende og engageret om sine mange menneskelige og politiske iagttagelser under opholdet.

Ved en af middagene tog kejseren Tietgen til bords. Han var især interesseret i at høre, hvad Tietgen mente om de danske folkehøjskoler. Året efter mødtes de for øvrigt på Fredensborg og talte videre om samme emne, der åbenbart optog Wilhelm II. Tietgen ville ikke have været Tietgen uden følgende passus i optegnelserne: »Jeg benyttede Lejligheden til at sige Feltmarskal Grev Moltke, hvem jeg ikke kunne lide, og som havde Plads lige overfor Kejseren, nogle Ubehageligheder.«. – Det, som Tietgen havde imod Moltke, var, at han efter at være blevet uddannet i den danske hær havde anført de danskes fjender i ikke mindre end to krige.

Tietgen hilste også på Bismarck. Ham kunne han heller ikke lide, vist nok især, fordi han gik rundt på konferencen ledsaget af sin søn og to store Grand Danois'er – eller Deutsche Doggen, som de hedder sydpå. Bismarck spurgte Tietgen: »Was machen die Sozialisten bei Euch?«, og Tietgen svarede: »Mange tak, Durchlaucht! Vores egne er ikke spor farlige; det er kun de, som *De* sender os på halsen.«. Året før var et betydeligt antal tyske socialister nemlig blevet landsforvist, og en del havde slået sig ned i København.

I en senere samtale med den tyske indenrigsminister og stedfortrædende rigskansler Bötticher opfordrer Tietgen denne til at følge kejserens interesse for folkehøjskolerne op; han kunne f.eks. begynde med at tage op og besøge Askov, som er den bedste af dem alle og ligger i Nordslesvig. Som Tietgen siger: Den bedste modgift mod socialismen bliver dog altid det kristelige familieliv. Bötticher troede egentlig, at folkehøjskolerne var landbrugsskoler, men indrømmer ved nærmere eftertanke, at han har lagt mærke til, da han var regeringspræsident i Slesvig, og jo længere nordpå, man kom, jo stærkere var det kristelige liv, mens socialismen var og er langt mere udbredt i nærheden af Hamburg. Tietgen bemærker hertil meget træffende, at så synes han også, at tyskerne burde behandle de dansksindede i Nordslesvig noget bedre.

Afslutning

I midten af 1890'erne blev Tietgen ramt af sygdom. Da det stod klart, at hans kraft var brudt, trak han sig efterhånden tilbage fra alle sine hverv og poster og førte de sidste år et stille liv i tiltagende svaghed. Han døde den 19. oktober 1901 – 72 år gammel – i hjemmet i Kronprinsessegade og blev begravet i Lyngby under meget stor deltagelse. Det fremgår ikke kun af presseomtalen, men også af den bog, der blev udgivet om hans jordefærd med alle taler m.v.

Jeg håber, at de spredte træk, jeg her har givet, efterlader det samme indtryk af C. F. Tietgen, som jeg selv har dannet mig gennem litteraturen:

- en betydningsfuld person, der satte afgørende præg på landets økonomiske udvikling i sidste halvdel af forrige århundrede
- en suveræn, men dog ingenlunde fejlfri igangsætter med en veludviklet evne til at træffe hurtige og sikre beslutninger, men også til at træde andre over tærne; ofte fordi de fortjente det.

Herman Bang skrev i sin nekrolog om Tietgen, at der var tre mænd, der genrejste fædrelandet: Tietgen, Dalgas og Brandes.

Lad mig slutte, som jeg begyndte, med Tietgens egne ord om sig selv:

Min fortjeneste var vist kun den, at jeg forstod min tid og var i overensstemmelse med den.

(Foredrag, holdt på Odense Universitet 1988).

Litteraturliste

- Ole Lange: »Mysterious Mr. Dunn«. En kildekritisk studie af C. F. Tietgen som international foretager 1869. I festskrift til Povl Bagge. Kbh. 1972.
- Ole Lange: C. F. Tietgen. Kbh. 1977.
- Ole Lange: Finansmænd, stråmænd og mandariner. Kbh. 1978.
- Johannes Lehmann: C. F. Tietgen. Hans Liv og Virke. Kbh. 1929.
- Jacob Marstrand: C. F. Tietgen. Kbh. 1904.
- Julius Schovelin: Det Forenede Dampskibsselskab 1866–1891. Kbh. 1891.
- Julius Schovelin: Privatbanken i København 1857–1907. Kbh. 1907.
- Julius Schovelin: Tidens Hjul og Tietgen 1857–1897. Kbh. 1929.
- C. F. Tietgen: Erindringer og Optegnelser. Udg. af C. F. Molbech. Kbh. 1904.
- Marius Vibæk: Den unge Tietgen. Kbh. 1929.
- Marius Vibæk: Krisen i 1857. Kbh. 1943.
- Uden forfatterangivelse: Tietgen. Et Livsbillede. Kbh. 1895.
- Geheimekonferentsraad Carl Frederik Tietgens Jordefærd. Kbh. 1902.